

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท*

Analytical Study of mind in Theravara Buddhist Scriptures

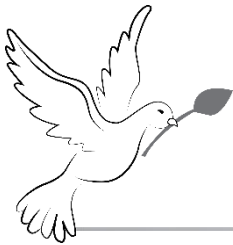
แมชีกฤษณา รักษาโฉม

Maechee Kritsana Raksachom

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

graduate school, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Corresponding Author. Email: kritsanachom@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมของเจตสิก 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมอันเกิดจากความเข้าใจแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาพร้อมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

1) ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์อรรถกถาอัฐสาลินี คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมมาตาร คัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ คัมภีร์อภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา คัมภีร์ปรมัตถทีปนี และตำราปรมัตถโชติกะแสดงจำนวนจิต 89 ดวง หรือ 121 ดวง ทั้งหมดมีชื่อเรียกตามหน้าที่และลักษณะอาการที่เกิดขึ้น แบ่งกลุ่มจิตที่เป็นเหตุ จิตที่เป็นผล จิตที่ไม่เป็นเหตุและผล มีทั้งหมด 4 ระดับคือ 1.ระดับเบื้องต้น 2.ระดับกลาง 3.ระดับสูง 4.ระดับสูงที่สุด สำหรับในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกปรากฏชื่อว่า จิต มโน วิญญูญาณเท่านั้นไม่ปรากฏจำนวนของจิต

2) การที่จิตแสดงพฤติกรรมด้านดี พฤติกรรมด้านไม่ดีหรือพฤติกรรมระดับกลางนั้นอันเนื่องมาจากเจตสิกจำนวน 52 ดวงอันเป็นรากฐานให้เกิดพฤติกรรม

3) การพัฒนาจิตให้มีคุณค่าทางจริยธรรมคือการพัฒนาจิตระดับเบื้องต้นให้มีความผ่องใสตามรักษาจิตที่ผ่องใสให้มีความผ่องใสได้นานโดยการฝึกกรรมฐานเพื่อนำไปสู่ความสุขทางจิตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : จิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา; จิตผ่องใส; คุณสมบัติที่เกิดกับจิต

* Received August 6, 2020; Revised August 12, 2020; Accepted August 24, 2020

Abstract

This research aimed to: 1) to study the concept of mind (*citta*) in Theravada Buddhism, 2) to study the behaviors of mental qualities (*cetasikas*), and 3) to analyze the ethical values gained from the proper understanding on the concept of mind in Theravada Buddhism. This is a documentary research conducted by studying Tipiṭaka, commentaries and related documents.

The research results were found as follows:

1) In Abhidhamma Piṭaka, Aṭṭhasālinī Aṭṭhakathā, Visuddhimagga, Abhidhammāvatāra, Abhidhammatthasaṅgaha, AbhidhammatthavibhāvinīTīkā, Paramatthadīpanī and Paramatthajotika texts, the 89 or 121 types of mind (*citta*) in details are expounded. All are named by its functions and occurred characteristics where they are obviously categorized as causal mind, resultant mind and neither causal nor resultant mind in a total of 4 levels, namely, (1) Preliminary level, (2) Middle level, (3) High level, and (4) Highest level. As regards the Suttanta Piṭaka, mind appeared only as *Citta*, *Mano* and *Viññāṇa*, but no number of minds was found. 2) The mind expresses good, bad or neutral behaviors due to the 52 mental qualities (*cetasikas*) which are the foundation of mental behaviors. 3) The mental development for achieving ethical values means the enhancement of the preliminary level of mind for calmness through sustaining the mental tranquility based on meditation exercise by which the sustainable mental happiness could be actualized.

Keywords: mind in Theravada Buddhism; pure mind; mental properties

บทนำ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ความซึมเศร้า ความเหงา ความว้าเหว่ ความไม่เข้าใจกัน ความโศก ความกังวลใจ ความอยากได้เกินพอดี แรงอาฆาตพยาบาท ความรัก ความชิงชัง การปล้น การทะเลาะกัน การตบตีกัน การฉกชิงวิ่งราว การเอาใจเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น การฆ่าตัดตอน การฆ่าล้างแค้น การฆ่าตัวตาย การทำสงคราม ในทางตรงกันข้าม เหตุการณ์ในด้านดีที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ เช่นการมีความสุข เจริญรุ่งเรือง ความฉลาด มีความมุ่งมั่น ร่ำรวย กล้าหาญ การประสบความสำเร็จ เป็นต้น ก็เนื่องมาจากจิต ซึ่งมีส่วนในการขับเคลื่อนการตัดสินใจทำการทั้งดีและไม่ดี จิตมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ โดยสะท้อนผ่านเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต Watters (1199) กล่าวว่าพลังเร้นลับที่อยู่ในตัวมนุษย์หญิงชายทั่วโลกนั้นคือ จิต เป็นภาวะที่บริสุทธิ์ เป็นภาวะสมบูรณ์ กว่าความเร็วแสง (Watters, 1199)

มนุษย์แต่ละคนมีความฉลาดต่างกัน อุปนิสัยต่างกัน รสนิยมต่างกัน การดำเนินชีวิตต่างกัน สิ่งก่อสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องอำนวยความสะดวก จิตรกรรมลวดลายสวยงาม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม การแสดงนาฏศิลป์ การแต่งเพลง การร้องเพลง การรักษสุขภาพ การต้องการมีชีวิตอยู่ การทำความดี ความรักเมตตา ความกรุณา จิตอาสา การบริจาคทาน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือบุคคลที่ประสบความทุกข์ การไม่เบียดเบียนกัน การไม่หลงงมงาย ตลอดจนการเห็นแก่ตัว การประพลิตุจริต การหลอกลวง การเบียดเบียนผู้อื่น การทารุณโหดร้าย การฆ่าผู้อื่น การล้อเลียนรูปลักษณ์ของผู้อื่น ลักษณะเหล่านี้เป็นการเกิดขึ้นของจิต ดังข้อความพระพุทธพจน์ว่า โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลัดใส่ไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ (Thai Tipitaka: 15/62/73) จิตมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิญญานและวิญญานอาศัยอยู่ในร่างกายมนุษย์ ดังข้อความพระพุทธพจน์ว่า วิญญานเหมือนเจ้าผู้ครองนคร ส่วนร่างกายเปรียบเหมือนนคร (Thai Tipitaka: 18/245/259) จากพระพุทธพจน์นี้จะเห็นความสำคัญของจิตหรือวิญญานมีอำนาจเหนือร่างกายขับเคลื่อนชีวิตให้ดำเนินไปผ่านความสุขความทุกข์

แนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะจิตเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของมนุษย์ 5 ส่วน เรียกว่าขันธ 5 ส่วนของร่างกายมี 1 ส่วน จิตใจและคุณสมบัติที่เกิดกับจิตมี 4 ส่วนคือ 1.ความรู้สึกรู้จัก 2.ความจำ 3.ความคิดดีและไม่ดี 4.การรู้แจ้งอารมณ์ จำนวน 4 ส่วนนี้มีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง ดังข้อความพระพุทธพจน์ว่า จิตดีันรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้ เหมือนช่างครดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้นจิตนี้ย่อมดิ้นรนไปมา เหมือนปลาที่ถูกยกขึ้นจากน้ำโยนไปบนบกฉะนั้นตั้งนั้นผู้มีปัญญาจึงควรละบ่วงแห่งมาร(Thai Tipitaka: 25/33-35/35) ในการนำเสนอเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระดับจิต กระบวนการทำงานของจิตตลอดจนแนวปฏิบัติต่อจิต อันเป็นประโยชน์ต่อครูอาจารย์ นักบริหาร นักประชาสัมพันธ์ นักปกครอง นักการเมือง นักเผยแพร่ นักการศึกษา นักปฏิบัติธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า Piyananda (1974) ได้ศึกษาเรื่องจิตในไว้ในคัมภีร์ปิณฑะเรื่อง The Concept of Mind in Early Buddhism ซึ่ง Piyananda (1974) มีความเห็นว่าจิตในยุคต้นพุทธกาลถูกอธิบายไว้ 3 ประเด็นคือ 1) จิตตื่นรับอารมณ์ (active consciousness) จิตนอนนิ่ง (passive consciousness) 2) ความสัมพันธ์ของจิตในขันธ 5 (Five Aggregates) 3) ความสัมพันธ์ของจิตในปฏิจกสมุปบาท (Dependent Origination) มีความเห็นว่าจิตที่นอนนิ่งนี้มีลักษณะปรากฏอยู่ในขันธ 4 คือ เวทนา (vedana) สัญญา (sanna) สังขาร (sankhara) และวิญญาน (Vinnapa) และมีความเห็นว่า เวทนา (vedana) สัญญา (sanna) ใช้แทนคำว่าจิตได้ นอกจากนั้นจิตยังมีความหมายครอบคลุมถึงสังขารเพราะสังขารเป็นตัวทำให้จิตตื่นรับอารมณ์ Govinda (1993) ได้กล่าวถึงจิตไว้ในงานเขียนเรื่อง Buddhist Reflections การเจริญเติบโตจากเด็กเป็นผู้ใหญ่อาศัยจิตเป็นพลังขับเคลื่อนให้สิ่งมีชีวิตได้พบกับสิ่งแวดล้อมบนโลกและเกิดการปฏิสัมพันธ์ มนุษย์เติบโตมาพร้อมกับการพัฒนาจิตเพราะจิตมีศักยภาพสามารถพิจารณาอารมณ์ที่เป็นนามธรรมและมีความเป็นสากลในตัวเองการที่มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดเป็นเพราะจิตที่ทำให้เกิดมีสังสารวัฏ และงานคัมภีร์ปิณฑะของ Phramaha Sombon Vuddhikaro (2007) ได้กล่าวถึงจิตตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้ในคัมภีร์ปิณฑะเรื่องจิตตามาตรของนิกายโยคจาร:การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตใน

พระพุทธศาสนายุคต้น พบว่า จิต มโน วิญญาณ มีการทำงาน 3 ระดับ คือ 1) จิตระดับมูลฐาน คือจิต/ภวังคจิต จิตพื้นฐานที่อยู่ในภาวะธรรมชาติล้วน ๆ ยังไม่แปดเปื้อนด้วยกิเลส 2) จิตระดับความคิด คือ มโน/ชวนจิต จิตที่ปรุงแต่งอารมณ์หรือเสพอารมณ์ 3) จิตระดับรับรู้อารมณ์ คือวิญญาณ จิตระดับที่ทำงานรับรู้อารมณ์ภายนอกที่ผ่านเข้ามาทางช่องทางอายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เรียกรวมๆว่าวิญญาณ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมเจตสิกที่มีเนื้อหาเชิงจริยธรรม
3. เพื่อศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมอันเกิดจากความเข้าใจแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Study) โดยใช้วิธีการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยภาษาไทย พ.ศ.2539 คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์อรรถกถาปกรณ์อรรถกถา คัมภีร์อภิธรรมาวตาร ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ คัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ตำราปรมัตถโชติกา

2. พฤติกรรมของจิตและเจตสิกที่มีเนื้อหาเชิงจริยธรรม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยภาษาไทย พ.ศ.2539 คัมภีร์อรรถกถาปกรณ์อรรถกถา คัมภีร์อภิธรรมาวตาร ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ คัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา ตำราปรมัตถโชติกา และหนังสือเกี่ยวกับพฤติกรรม เอกสารทางวิชาการ ตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมตามแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยภาษาไทย พ.ศ.2539 คัมภีร์อรรถกถาปกรณ์อรรถกถา คัมภีร์อภิธรรมาวตาร ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ คัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา ตำราปรมัตถโชติกา

4. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ สุกงาค จันทวานิช ใน 6 วิธี คือ 1. การจำแนกประเภทข้อมูล (typological analysis) 2. การเปรียบเทียบ ข้อมูล (comparison) 3. การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย(analytic induction) 4. การตีความข้อมูล (interpretation) 5.การอธิบายสาเหตุและการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล (cause description) 6. การเชื่อมโยงข้อมูลโดยจินตนาการเชิงสังคมวิทยา (sociological imagination)

5. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่าในคัมภีร์พระสุตตันปิฎกและอรรถกถามีคำอธิบายเกี่ยวกับจิตไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในร่างกาย ปรากฏชื่อว่า จิต มโน และวิญญาณ ในคัมภีร์อรรถกถามีคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต 6 ประการคือ 1.สร้างสิ่งอันวิจิตร 2.วิจิตรในตนเอง 3.ถูกกรรมกิเลสทำให้วิจิตร 4.รักษาไว้ซึ่งความวิจิตร 5.สั่งสมไว้ซึ่งการสืบต่อของตน 6.มีอารมณ์อันวิจิตร ช่องทางในการทำงานของจิตมี 6 ช่องทาง รับรู้อารมณ์ทางตาเรียกว่าจักขุวิญญาณ รับรู้อารมณ์ทางหูเรียกว่าโสตวิญญาณ รับรู้อารมณ์ทางจมูกเรียกว่าฆานวิญญาณ รับรู้อารมณ์ทางลิ้นเรียกว่าชีวหาวิญญาณ รับรู้อารมณ์ทางกายเรียกว่ากายวิญญาณ รับรู้อารมณ์ทางใจเรียกว่ามโนวิญญาณ มีลักษณะเกิดดับตลอดทั้งวันและคืน ช่วงของการเกิดดับเรียกว่าขณะจิต ขณะจิตที่เกิดทางตามีทั้งหมด 17 ขณะจิต คือภวังคจิตเกิด 3 ขณะ ปัญจทวาราวัชชนจิต 1 ขณะ จักขุวิญญาณจิต 1 ขณะ สัมปฏิจฉนจิต 1 ขณะ สันตிரณจิตเกิด 1 ขณะ โวภูฏัพพนจิตเกิด 1 ขณะ ขวนจิตเกิด 7 ขณะ ตทารัมมณจิตเกิด 2 ขณะ ทางหู 17 ขณะจิต ทางจมูก 17 ขณะจิต ทางลิ้น 17 ขณะจิต ทางกาย 17 ขณะจิต ทางใจ 13 ขณะจิตคือภวังคจิต 3 ขณะ มโนทวาราวัชชนจิต 1 ขณะ ขวนจิต 7 ขณะ ตทารัมมณจิต 2 ขณะ ในแต่ละขณะจิตยังมีขณะจิตเล็ก 3 ขณะ คือขณะเกิด ขณะตั้งอยู่ ขณะดับไป

แบ่งจิตออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1.กลุ่มจิตที่เรียกว่ากุสลา อัมมา 2.กลุ่มจิตที่เรียกว่าอกุสลา อัมมา 3.กลุ่มจิตที่เรียกว่าอัพยาตา อัมมา ในจำนวน 3 กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) กามาวจรจิตจำนวน 54 ดวง เป็นจิตที่อยู่ในท่ามกลางกระแส รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และการรับอารมณ์ทางใจ (อัมมารมณ) ที่น่าชอบใจ น่าปรารถนา มีทั้งจิตที่เป็นกุศลจิต(จิตดี) อกุศลจิต(จิตไม่ดี) อัพยาตจิต(จิตเป็นกลาง) 2) รูปาวจรจิต จำนวน 15 ดวง จิตที่พัฒนาระดับรูปमान 3). อรูปาวจรจิต จำนวน 12 ดวง จิตที่พัฒนาระดับบอรูปमान 4). โลกุตตรจิต 8 หรือ 40 ดวง จิตที่พัฒนาระดับสูงสุดเป็นจิตที่ทำลายกิเลสทำลายภพชาติเป็นจิตของพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ จำนวนจิตทั้งหมด 89 ดวง (โดยย่อ) หรือ 121 ดวง(โดยพิสดาร) มีหลักฐานปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกธรรมสังคณีอธิบายจิตแต่ละดวงพร้อมทั้งคุณสมบัติที่เกิดกับจิต ตลอดจนการนำจิตและคุณสมบัติของจิตมาจัดเป็นชั้นๆ อายตนะ ธาตุ อาหาร อินทรีย์ ฌาน มรรค พลเหตุ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ วิญญาณขันธ์ มนายตนะ มนินทรีย์ มโน วิญญาณธาตุ อัมมายตนะ อัมมธาตุ และจิตทั้งหมดพร้อมทั้งคุณสมบัติของจิตเป็นสุญญตาไม่มีตัวตน หลักฐานชั้นพระไตรปิฎกทำให้เห็นภาพการแบ่งจิต 4 ระดับคือ ระดับเบื้องต้น ระดับกลาง ระดับสูง และระดับสูงที่สุด

หลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมพระอรรถกถาจารย์ได้นำเนื้อหาจิตจำนวน 89 ดวงจากพระไตรปิฎกมาอธิบายให้สั้นกะทัดรัดได้ใจความ การอธิบายกามาวจรกุศลจิต 8 ดวง ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาเรียกจิตเหล่านี้ว่า มหาจิต หรือ มหากุศลจิต และเรียกชื่อมหากุศลจิตทั้ง 8 ดวงให้สั้นโดยแบ่งมหากุศลจิตออกเป็นปัญญา เวทนา และอสังขาริกจิต สสังขาริกจิตดังนี้ 1.มหากุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา เรียกว่า ญาณสัมปยุตตจิตทั้งหมด 4 ดวง 2.มหากุศลจิตที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาเรียกว่าญาณวิปยุตตจิตทั้งหมด 4 ดวง แบ่งออกเป็นเวทนา (ความรู้สึก) 2 กลุ่มคือ 1.มหากุศลจิตที่เป็นโสมนัสสเวทนา 4 ดวง 2.มหากุศลจิตอุเบกขาเวทนา 4 ดวง แบ่งออกเป็นจิตที่เป็น 1.อสังขาริกจิต (ไม่ถูกกระตุ้น) 4 ดวง 2.สสังขาริกจิต (ถูกกระตุ้น) 4 ดวง มหากุศลจิตทั้ง 8 ดวงเหล่านี้เป็นจิตระดับดีประกอบด้วยความรู้สึกดีใจ จิตระดับดี

ประกอบด้วยความรู้สึกเฉยๆ ความดีประกอบด้วยปัญญาความฉลาดทางอารมณ์ ความดีไม่ประกอบด้วยปัญญา ความดีเกิดขึ้นโดยสามัญสำนึกตนเอง ความดีถูกกระตุ้นชี้แนะให้ทำ มหาวิปากจิต 8 ดวง เป็นจิตที่เป็นผลของมหากุศลจิตแบ่งออกเป็นปัญญา เวทนาและอสังขาริก สสังขาริกจิตเหมือนมหากุศลจิต เปรียบมหาวิปากจิตเหมือนเงาหน้าในกระจก มหากุศลจิตเปรียบเหมือนหน้าของบุคคล สำหรับมหากิริยาจิต 8 ดวง เป็นจิตพระอรหันต์ที่ยังไม่นิพพานยังดำเนินชีวิตอยู่ในโลกการกระทำของพระอรหันต์เป็นปาปมุตติ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่แสดงพฤติกรรมของบุคคลมี 3 ทางคือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ พฤติกรรมภายในใจคือการคิดปรุงแต่งทั้งดีและไม่ดี คิดฟุ้งซ่าน จินตนาการเรื่องต่างๆ เป็นพฤติกรรมภายในไม่มีใครรู้ แต่เมื่อแสดงออกทางกาย หรือวาจาทำให้ผู้อื่นรู้เห็นพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมเป็นเครื่องบ่งบอกว่าเป็นคนดีหรือคนไม่ดี พฤติกรรมความเอื้อเฟื้อถ้อยทีถ้อยอาศัยจิตอาสาช่วยเหลือสังคมส่วนรวม พฤติกรรมสวดมนต์ ตักบาตร เมตตากุรณา พุติไฟเพราะมีสาระเหตุผล พฤติกรรมเกิดจากเจตสิก จำนวน 52 ดวง ในจำนวน 52ดวงนั้น คือ เจตสิกที่ทำให้เกิดพฤติกรรมฝ่ายดีมี 25 ดวง คือ

1.สัทธา	ธรรมชาติที่เชื่อเลื่อมใสในอารมณ์ และทำให้สัมปยุตธรรมเลื่อมใส
2.สติ	ธรรมชาติที่ระลึกได้ในอารมณ์และทำให้สัมปยุตธรรมระลึกได้
3.hiri	ธรรมชาติที่ละอายรังเกียจบาปมีกายทุจริตเป็นต้น
4.โอตตปปะ	ธรรมชาติที่เกรงกลัวบาป มีกายทุจริตเป็นต้น
5.อโลภะ	ธรรมชาติที่เป็นข้าศึกต่อโลภะไม่ติดในอารมณ์
6.อโทสะ	ธรรมชาติที่เป็นข้าศึกต่อโทสะเป็นความไม่ดุร้าย
7.ัตตรมัชฌัตตตา	ธรรมชาติที่ทำให้สัมปยุตธรรมวางเฉยในอารมณ์
8.กายปัสสัทธิ	ความสงบกาย
9.จิตตปัสสัทธิ	ความสงบจิต
10.กายลหุตา	ความเบาแห่งกาย
11.จิตตลหุตา	ความเบาแห่งจิต
12.กายมูทุตา	ความอ่อนแห่งกาย
13.จิตตมูทุตา	ความอ่อนแห่งจิต
14.กายกัมมัณฺญตา	ความสำเร็จประโยชน์ในการงานแห่งกาย
15.จิตตกัมมัณฺญตา	ความสำเร็จประโยชน์ในการงานแห่งจิต
16.กายปาคูณฺญตา	ความคล่องแคล่วแห่งกาย
17.จิตตปาคูณฺญตา	ความคล่องแคล่วแห่งจิต
18.กายชุกตา	ความตรงแห่งกาย
19.จิตตชุกตา	ความตรงแห่งจิต
20.สัมมาวาจา	วาจาที่เป็นเหตุพูดชอบคือเว้นจากวจีทุจริต ๔

21.สัมมากัมมันตะ	การทำงานชอบคือเว้นจากกายทุจริต ๓
22.สัมมาอาชีวะ	ความเลี้ยงชีพชอบคือเว้นจากมิถนาชีพ
23.กรุณา	ธรรมชาติที่มีสัตว์หาประมาณมิได้เป็นอารมณ์แล้วสงสารคิดช่วยให้เขาพ้นทุกข์
24.มูทิตา	ธรรมชาติที่มีสัตว์หาประมาณมิได้เป็นอารมณ์แล้วพลอยยินดีสมบัติของผู้อื่น
25.ปัญญาธิริย	คือ โอมหะ อันหยั่งรู้ลักษณะมีอนิจลักษณะเป็นต้นและเป็นใหญ่ในการหยั่งรู้สภาวะตามความเป็นจริง

เจตสิกทั้ง 25 ดวงนี้สนับสนุนให้จิตมีศักยภาพในการทำสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน เจตสิกเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพลังในการขับไล่กิเลสออกจากจิตใจสนับสนุนจิตให้มีสันติภาพทั้งภายในตนและภายนอกตนนำไปสู่การประพฤติจริยธรรมที่ต้งามเป็นเจตสิกที่บ่มเพาะเมล็ดพันธ์แห่งปัญญาส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตสู่อันติภาพอย่างยั่งยืน

ในทางตรงกันข้ามเจตสิกที่ทำให้เกิดพฤติกรรมไม่ดีกล่าวคือพฤติกรรมเป็นคนฟุ้งซ่าน วิตกกังวล พฤติกรรมชอบฆ่าสัตว์ พฤติกรรมชอบลักขโมย พฤติกรรมชอบละเมิดคุ้มครองของผู้อื่น พฤติกรรมพูดเท็จ พฤติกรรมมักตีมีสุราเมาแล้วส่งเสียงดังทะเลาะกับผู้อื่นหรือทำร้ายคนในครอบครัว พฤติกรรมเห็นแก่ตัว พฤติกรรมมักโกรธ หงุดหงิด พฤติกรรมหลงงมงายในสิ่งที่เป็นอบายมุข เจตสิกที่ทำให้เกิดพฤติกรรมฝ่ายไม่ดีชื่อว่าอกุศลเจตสิก มีจำนวน 14 ดวง คือ

1.โอมหะ	ธรรมชาติที่หลงอยู่ในอารมณ์ปกปิดสภาวะความเป็นจริงแห่งอารมณ์
2.อิทธิกะ	ธรรมชาติที่ไม่เกลียดบาปมีกายทุจริตเป็นต้น
3.อนัตตปปะ	ธรรมชาติที่ไม่กลัวบาปมีกายทุจริตเป็นต้น
4.อุทัจจะ	ธรรมชาติที่ฟุ้งซ่านในอารมณ์
5.โลภะ	ธรรมชาติที่อยากได้ติดในอารมณ์
6.ทิล्ली	ธรรมชาติที่เห็นผิดละสภาวะตามความเป็นจริงแห่งอารมณ์ยึดถือตามความไม่จริง
7.มานะ	ธรรมชาติที่ถือตัวว่าเราดีกว่าเขาเป็นต้น
8.โทสะ	ธรรมชาติที่ประทุษร้ายหยาบคาย
9.อิสสา	ธรรมชาติที่ริษยาสมบัติของผู้อื่น
10.มัจฉริยะ	ธรรมชาติที่หวงแหนเหนียวแน่นสมบัติของตน
11.กุกกัจจะ	ธรรมชาติที่เดือดร้อนปรารถนาความชั่วที่ได้ทำไว้และความดีที่ยังไม่ได้ทำ
12.ถีนะ	ธรรมชาติที่ทำให้จิตท้อถอยไม่อาจหาญ
13.มิตระ	ธรรมชาติที่ทำให้เจตสิกธรรมที่เกิดกับตนท้อถอยไม่อาจหาญ

14. วิจิกิจฉา	ธรรมชาติที่ลี้ลับในอารมณ์ตัดสั่นไม่ได้
---------------	--

เจตสิกทั้ง 14 ดวงนี้เป็นบ่อเกิดแห่งความเดือดร้อนบ่มเพาะเชื้อแห่งความทะเลาะวิวาท อาชญากรรมทุกชนิด การทุจริต การติดยาเสพติด เปรียบเหมือน 14 รากแก้วของต้นไม้ที่มีเชื้อโรคส่งผลให้ ต้นไม้ไม่เจริญเติบโตหรือหยุดการเจริญเติบโต

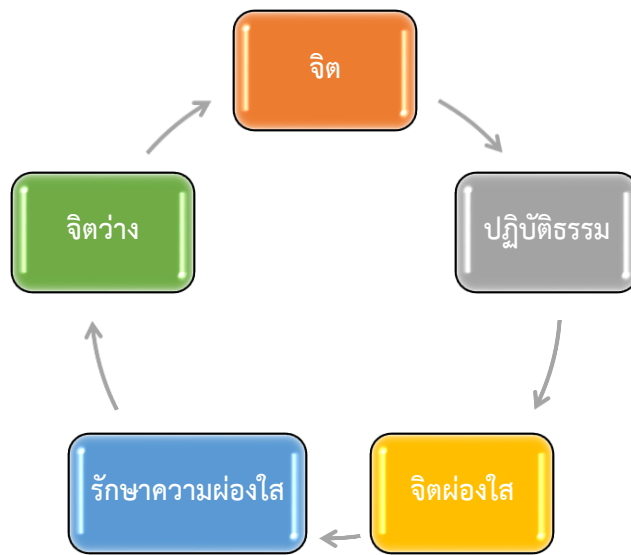
และยังมีเจตสิกจำพวกหนึ่งที่เป็นกลางๆแต่เป็นเบื้องต้นให้เกิดพฤติกรรมฝ่ายดีและไม่ดีกล่าวคือเกิดร่วมกับเจตสิกฝ่ายดีก็ได้ เกิดร่วมกับเจตสิกฝ่ายไม่ดีก็ได้ เจตสิกกลุ่มนี้ชื่อว่าอัญญาสมานเจตสิกมีทั้งหมด 13 ดวง คือ

1. ผัสสะ	ธรรมชาติที่ถูกต้องอารมณ์
2. เวทนา	ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์
3. สัญญา	ธรรมชาติที่จำอารมณ์
4. เจตนา	ธรรมชาติที่กระตุ้นสัมปยุตธรรมให้คิดในอารมณ์
5. เอกัคคตา	ธรรมชาติที่ทำให้จิตมีอารมณ์แน่วแน่
6. ชีวีตินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการเลี้ยงรักษาธรรมที่เกิดร่วมกับตนให้เป็นอยู่ได้
7. มนสิการ	ธรรมชาติที่ทำให้นามธรรมที่เกิดร่วมกับตนมุ่งตรงต่ออารมณ์
8. วิตก	ธรรมชาติที่ยกนามธรรมที่เกิดร่วมกับตนไว้ในอารมณ์
9. วิจาร์	ธรรมชาติที่พิจารณาอารมณ์ติดตามวิตก
10. อธิโมกษ์	ธรรมชาติที่ตัดสั่นอารมณ์ได้เด็ดขาด
11. วิริยะ	ธรรมชาติที่อาจหาญพยุงธรรมที่เกิดร่วมกับตนมิให้ทอดถอย
12. ปีติ	ธรรมชาติที่อิ่มใจในอารมณ์ที่ได้
13. ฉันทะ	ธรรมชาติที่พอใจในอารมณ์

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าจริยธรรมเกี่ยวกับจิตในการดำเนินชีวิต มนุษย์ดำเนินชีวิตภายใต้อำนาจของจิต ซึ่งมีระดับจิตอยู่ 3 ลักษณะ (1) ระดับจิตที่พัฒนา คือจิตคิดดี พุทธิ ทำดี มีปัญญา มีสติสัมปชัญญะ มีศรัทธา โดยจิตที่ก้าวข้ามความแค้นความอาฆาตพยาบาท การทำความดีที่เกิดจากฐานจิตที่เป็นมหากุศลจิตมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยจำนวน 56 สภาวะ ระดับจิตที่พัฒนาแล้วก่อให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรมในการทำงานที่สุจริต ความสุขเกิดจากการมีพฤติกรรมที่ไม่มีโทษ โดยมีฐานจิตที่เฉลียวฉลาด สงบ มุ่งมั่นในความดี มีพลังในการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ (2) ระดับจิตที่ไม่พัฒนา จิตที่มีความเครียด ความกังวล ความเศร้าหมอง ความอาฆาต ความตระหนี่ เป็นโลกจิต โทสจิตและโมหจิต (3) ระดับจิตที่ไม่ต้องพัฒนา คือ วิปาก

จิตเป็นองค์ความรู้ที่สะสมมาตั้งแต่อดีตชาติ เป็นเหตุให้ได้เห็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี ได้ยินเสียงที่ดีหรือไม่ดี ได้กลิ่นที่ดีหรือไม่ดี ได้รับประทานอาหารที่ดีหรือไม่ดี ได้สัมผัสที่นั่งที่นอนดีหรือไม่ดี

ลักษณะจิตที่เข้มแข็งเป็นจิตที่พัฒนามาจากการการฟังธรรมปฏิบัติธรรมหรือฝึกกรรมฐานมีสติ สมาธิ ปัญญา มีคุณสมบัติที่เฉลียวฉลาด ความคิดที่ถูกต้อง ความพยายามทำสิ่งที่ดี ประกอบอาชีพการงานที่สุจริต มีสติ มุ่งมั่นในการทำงาน การที่จิตมีสติ สมาธิ ปัญญาคือลักษณะของจิตที่ผ่องใส รักษาความผ่องใสของจิตประครองจิตที่ผ่องใสให้อยู่ได้นาน จิตที่ผ่องใสอย่างต่อเนื่องย่อมเข้าถึงจิตว่างจากรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นึกคิด ไม่ติดในความเพลิดเพลีน ว่างจากมนุษย์ ว่างจากป่า ว่างจากแผ่นดิน ว่างจากอากาศานัญญาตนะ ว่างจากวิญญาณัญญาตนะ ว่างจากอากิญจัญญาตนะ ว่างจากเนวสัญญานาสัญญาตนะ จิตว่างจาก กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ บุคคลบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วยังไม่นิพพานและอายุตนะ 6 ยังดำเนินไป จิตยังเกิดขึ้น รับอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ไม่มีอาสวะเกิดขึ้น การพัฒนาจิตเริ่มจากการปฏิบัติธรรมเพื่อให้จิตมีเวลาอยู่กับปัจจุบันการกรองจิตให้จิตผ่องใสมี 4 วิธีคือ 1.กรองทางกาย 2.กรองทางความรู้สึก 3.กรองโดยการรู้สภาพของจิต 4.กรองผ่านรูปนาม อายุตนะ ธาตุ นิวรรณ์ การปฏิบัติธรรมส่งเสริมให้จิตมีความผ่องใส การรักษาความผ่องใสของจิตให้อยู่ได้นานส่งผลให้เกิดจิตว่าง ดังแผนภูมิดังนี้

องค์ความรู้จากการวิจัย

1. จำนวนจิตที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก อรรถกถาอัฐสาลินี วิสุทธิมรรค อภิธรรมมัตถสังคหะ อภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา มีจำนวน 89 หรือ 121 มีเนื้อหาเหมือนกัน
2. จิตที่ทำให้พระอรหันต์ยิ้ม จิตที่พิจารณาอารมณ์ทางใจ ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกเรียกชื่อว่ามนวิญาณธาตุ ในคัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์ฎีกาพระอภิธรรมเรียกชื่อจิตที่ทำให้เกิดการยิ้มของพระอรหันต์ว่า หลีตุปปาทจิต จิตที่พิจารณาอารมณ์ทางใจเรียกชื่อว่ามนทวาราวัชชนจิต จิตที่เป็นกุศลจิตชั้นกามาวจรใน

พระอภิธรรมปิฎกเรียกชื่อว่ากามาวจรกุศลจิตในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาพระอภิธรรมเรียกชื่อว่า มหาจิต หรือ มหากุศลจิต ส่วนคำว่า ขวนจิต(จิตที่เสพอารมณ์) มีชื่อปรากฏในชั้นอรรถกถาและฎีกา

3. จิตผ่องใสมี 2 ลักษณะคือ 1) ภาวังคจิต จิตที่ผ่องใสบริสุทธิ์นั้นหากเป็นจิตของปุถุชนแล้วภายใต้ ความผ่องใสนั้นยังมีอาสวะกิเลสนอนเนื่อง 2) ปสันนจิต จิตที่ผ่องใสในขณะที่จิตเป็นกุศลจิตขั้นตอนนี้มีขวนจิตที่เป็นกุศลจิตเสพอารมณ์ 7 ครั้ง การปฏิบัติธรรมเป็นพื้นฐานให้จิตผ่องใสและรักษาความผ่องใสให้อยู่ได้นาน จนกระทั่งจิตขึ้นสู่ระดับอริยจิต

4. จิตว่างมี 4 ระดับคือ 1) ว่างจากสิ่งรบกวนในชีวิตแต่จิตกำหนดองค์ภาวนากล่าวคือว่างจากบ้านไม่ ว่างจากป่า 2) จิตว่างระดับรูปฌาน 3) จิตว่างระดับอรูปฌาน 4) จิตว่างระดับโลกุตตรฌาน จิตว่างคือจิตที่อยู่ในผลสมาบัติ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 จิตมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาช่วงของความเปลี่ยนแปลงเรียกว่า ขณะ และมีชื่อเรียก 10 ชื่อ คือ จิต มโน วิญญาณ มานัส หทัย ปันตระ มนินทรีย์ มนายตนะ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุ ถึงจะมีชื่อเรียก 10 ชื่อแต่มีสภาวะเดียวคือรู้อารมณ์ คิดอารมณ์ นอกจากนั้นจิตยังเปลี่ยนไปตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นมีทั้งหมด 89 ดวงหรือ 121 ดวง จำนวนจิตเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกคัมภีร์ ธรรมสังคณีการแบ่งกลุ่มจิตโดยแบ่งเป็นกุศลเรียกชื่อว่ากุสลา อัมมา กลุ่มจิตที่เป็นอกุศล เรียกว่าอกุสลา อัมมา กลุ่มจิตที่ผลของกุศลและอกุศล(วิปากจิต)เรียกว่าอัพยากตา อัมมา กลุ่มจิตที่ไม่เป็นบุญเป็นบาปเรียกว่าอัพยา- กตา อัมมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจิตทั้ง 3 กลุ่มนี้เป็นจิตที่ให้ทั้งคุณและโทษ ให้ความสุขความทุกข์สอดคล้องกับ งานของ Phramaha Sombon Vuddhikaro (2007) ได้ศึกษาเรื่อง “จิตตมาตราชของนิกายโยคอาจารย์: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น” พบว่าจิตเป็นตัวกำหนดความสุขความ ทุกข์ มีโครงสร้างหน้าที่ 3 อย่างคือ “จิต มโน วิญญาณ” เป็นคำที่พระพุทธศาสนายุคต้นใช้เรียกจิต มีการ ทำงาน 3 ระดับคือ 1. จิตระดับมูลฐาน คือจิต/ภาวังคจิต จิตพื้นฐานที่อยู่ในภาวะธรรมชาติล้วน ๆ ยังไม่แปด เปื้อนด้วยกิเลส 2. จิตระดับความคิด คือ มโน/ขวนจิต จิตที่ปรุงแต่งอารมณ์หรือเสพอารมณ์ เช่นการใช้ ความคิดการใช้เหตุผล การสร้างจินตนาการ การคิดปรุงแต่ง มโนเป็นจิตที่กำลังทำงานใช้ความคิด มโนเป็น เส้นทางหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสังสารวัฏและพระนิพพาน คนที่ปล่อยจิตให้ตกอยู่ในโลกแห่งการคิดปรุงแต่ง สร้างสรรค์ (มโนวิตกกะ) ภายใต้การครอบงำของตัณหาและทิฏฐิ เป็นคนที่อยู่ท่ามกลางความเสี่ยงต่อภัยแห่ง สังสารวัฏ ส่วนคนที่คุมครองจิตของตนด้วยสติและปัญญาเป็นคนที่อยู่ท่ามกลางการรักษาความปลอดภัยหรือ อยู่ในเส้นทางแห่งพระนิพพาน 3. จิตระดับรับรู้อารมณ์ คือวิญญาณ จิตระดับที่ทำงานรับรู้อารมณ์ภายนอกที่ ผ่านเข้ามาทางช่องทางอายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เรียกรวมๆว่าวิญญาณ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า เจตสิกเป็นสาเหตุให้บุคคลมีพฤติกรรมทั้งดีและไม่ดี เจตสิก ที่ทำให้เกิดจริยธรรมฝ่ายดีมีจำนวน 25 ดวง เจตสิกที่ทำให้เกิดจริยธรรมฝ่ายไม่ดีมีจำนวน 14 ดวง เจตสิกที่ให้ เกิดจริยธรรมฝ่ายกลางมีจำนวน 13 ดวง พฤติกรรมฝ่ายดีคือการมีความเมตตาเอื้อเฟื้อบุคคลรอบข้างและ สิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เจตสิกทั้งหมดเหล่านี้เป็นฐานให้เกิดพฤติกรรมนับรวมเป็น

ขั้นได้ 3 ขั้นคือเวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น ส่วนจิตเป็นวิญญานขั้นรวมเป็นขั้น 4 แสดงพฤติกรรม ทั้งดีและไม่ดีในชีวิตประจำวันทั้งนี้จิตกับเจตสิกเกิดพร้อมกัน ดับพร้อม มีอารมณ์เดียวกัน อาศัยสิ่งเดียวกันมี จิตเป็นหัวหน้าในการแสดงพฤติกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Piyananda (1974) ได้ศึกษาเรื่อง The Concept of Mind in Early Buddhism พบว่าแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนายุคแรก พระพุทธเจ้า ให้ความสำคัญกับคำสอนเรื่อง ขั้น 5 โดยจิตมีความเชื่อมโยงกันในหลายปัจจัยในขั้น 5 เช่น การรู้ (knowing) เป็นการเชื่อมโยงของเวทนาหรือ/และสัญญา ความรู้สึก (feeling) ที่รวมเข้าในเวทนา การคิด (thinking) เป็นการแสดงออกของสัญญา จิตใต้สำนึก (subconscious) ถูกชักนำด้วยเวทนา ในปัจจุบันคำว่า จิตต มโน เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน ทั้งหมดรวมเรียกเป็นคำเดียวว่า จิต (mind) ในขั้น 5 นี้จิตเป็น ลักษณะจิตนอนเนื่อง (passive consciousness) จะเป็นจิตตื่นรับอารมณ์ (active consciousness) ได้ก็ ต่อเมื่อมีอวัยวะรับอารมณ์และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Itthiwaro, et al. (2011) ที่ศึกษาเรื่องเปรียบเทียบ ภาวะจิตในพระพุทธศาสนากับจิตไร้สำนึกในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ตะวันตก พบว่าการแสดงออกทางบุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ได้อิทธิพลจากวิบากกรรมที่สั่งสมอยู่ในภาวะจิตและเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิตทำหน้าที่หล่อ หลอมรูปธรรมนามธรรม (ขั้น 5)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า คุณค่าทางจริยธรรมเกิดจากจิตที่พัฒนาแล้วคือจิตที่เกิด พร้อมด้วยสติเจตสิก (การรู้เท่าทัน) ปัสสัทธิเจตสิก (ความสงบ) เอกัคคตาเจตสิก (ความที่จิตเป็นหนึ่ง) ศรัทธา เจตสิก(ความเชื่อและเลื่อมใส) หิริเจตสิก (ความละอายต่อบาป) โอตตปปเจตสิก (ความกลัวต่อบาป) อโลภ เจตสิก(ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่) อโทสเจตสิก (ความเมตตา) กรุณาเจตสิก (ความสงสารเพื่อนร่วมโลก) มุทิตา เจตสิก(แสดงความยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี) ปัญญินทรีย์เจตสิก (ปัญญาเฉลียวฉลาด) รับรู้อารมณ์ (จิต) ความรู้สึก ทางใจ (เวทนาเจตสิก) การจำอารมณ์ (สัญญาเจตสิก) การคิดดีหรือคิดไม่ดี (สังขารเจตสิก) พระพุทธเจ้าได้สอนให้พัฒนาจิต มีเนื้อหาในธรรมจักรกัปปวัตนสูตร อนัตตลักขณสูตร อาทิตตปริยายสูตรและ พระสูตรทั้งหลาย สอดคล้องกับงานเขียนของ Thera (1962) ได้เขียนหนังสือเรื่อง The Heart of Buddhist Meditation เขียนเกี่ยวกับการพัฒนาจิตคือการฝึกสติซึ่งเป็นการพัฒนาจิตในส่วนที่สูงที่สุด ถ้าละเลยต่อการ พัฒนาจิตถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี การพัฒนาจิตทำให้ชีวิตเป็นปกติอยู่ในกรอบ การพัฒนาสตินั้นจะต้องตรีกตรอง ก่อนพูด ศีลธรรมเป็นเครื่องพัฒนาจิตให้สูงขึ้น คำสอนของพระพุทธองค์ได้ปรากฏชัดคือการพัฒนาจิต จะเห็น ได้คือพรหมวิหาร 4 ได้แก่ ความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ความไม่เห็นแก่ตัว ความรัก ความเมตตา อันไม่จำกัดเป็นพื้นฐานทำให้จิตมีความสมดุล

สรุป

จิต มโน วิญญาน เป็นชื่อทั่วไปปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในส่วนของคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกใช้ คำว่าจิต ปรากฏในจิตตูปาทกัณฐ์เป็นการรวบรวมสภาวะของจิตทั้ง 89 หรือ 121 ดวง โดยการอธิบายให้เห็น ลักษณะของจิต แบ่งจิตเป็นระดับชั้น ตั้งแต่ระดับต่ำไปถึงจิตระดับสูง การอธิบายจิตแต่ละดวงพร้อมทั้ง คุณสมบัติที่เกิดกับจิต (เจตสิก) แบ่งจิตเป็น 3 กลุ่มตามหลักจริยธรรมคือ 1.กุศลจิต (กุสลา ัมมา)จิตที่พัฒนามี

คุณภาพ 2.อกุศลจิต (อกุสลา ธรรม) จิตที่ไม่พัฒนาไม่มีคุณภาพ 3.อัพยาตจิต (อัพยาตา ธรรม) จิตที่ไม่ต้องพัฒนาเพราะจิตเหล่านี้เป็นผลของจิตที่พัฒนาแล้ว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเรื่องจิต คัมภีร์ที่เน้นเรื่องจิตมากที่สุดคือคัมภีร์พระอภิธรรมทั้งชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้ ให้ความสำคัญกับคัมภีร์พระอภิธรรมโดยจัดการเรียนพระอภิธรรมให้ครบทุกคัมภีร์

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ก่อให้เกิดจริยธรรมฝ่ายดี ฝ่ายไม่ดีและฝ่ายกลางๆอันเนื่องมาจากเจตสิก(คุณสมบัติของจิต)

ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้จัดอบรมความรู้เกี่ยวกับจิตและเจตสิกที่เป็นเหตุให้เกิดพฤติกรรมต่างๆให้แก่แก่นักเรียนนิสิตนักศึกษา

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การปฏิบัติธรรมส่งเสริมให้จิตมีความผ่องใส การรักษาความผ่องใสให้อยู่ได้นานส่งผลให้เกิดจิตว่างระดับโลกียะและระดับโลกุตตระ

ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้ จัดอบรมส่งเสริมให้ฝึกปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1.ศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในคัมภีร์อภิธรรมโกศกถายะ
- 2.ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจิตของผู้นำองค์กร
- 3.ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจิตของผู้นำสตรี

References

- Anagarika, G. (1993). *Buddhist Reflections*. Motilal Banarsidass Publishers Private Limited Delhi.
- Bhumibalo Bhikkhu foundation. (1993). *Thai Abhidhammāvatāra*. Bangkok: Bhumibalo Printing.
- Bhumibalo Bhikkhu foundation. (2003). *Abhidhammatthasaṅgaha, Abhidhammattha vibhāvinītikā*. Bangkok: Bhumibalo Printing.
- Bhikkhu Bodhi, (2006). *Comprehensive Manual of Abhidhamma*. Sri Lanka: Ruchira Printing
- Chantavanich, S. (2010). *Qualitative Research Methods*. (17th ed.). Bangkok: Chulalongkorn University.

- Iddhivaro, T. et al. (2011). *A Comparative Study of Bhavanga-citta in Buddhism and unconscious mind in psychoanalytic theory west*. Research Project funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2017). *commentaries: Thai version*. Bangkok: MCU Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2012). *Visuddhimagga: Thai version*. Bangkok: MCU Press.
- Nyanaponika thera. (1962). *The Heart of Buddhist Meditation*. Printed and bound in Great Britain by The Guernsey Press Co. Ltd, Guernsey Channel Islands.
- Nyanatiloka Mahāthera. (2008). *Guide through the Abhidhamma Pitika*. Sri Lanka: Ajith Printing.
- Phradhammpala, P. (2009). *Paramatthadīpanī*. translated by Phrakandasaraphivong. Bangkok: Phrayoonsanthai Printing.
- Piyananda, D. (1974). *The Concept of Mind in Early Buddhism*. (Doctoral Dissertation). Graduate School of Arts and Sciences: Catholic University of America. Washington.
- Phra Brahmaganabhorn. (2015). *Dictionary of Buddhism*. Bangkok: Pali Dhamma Printing.
- Saddhammajotika, S. (1997). *Paramathajotika vithisangaha chapter 4*. Bangkok: Phipayavisutti Printing.
- Saddhammajotika, S. (2006). *Mahapattāna scripture*. Bangkok: Phipayavisutti Printing.
- Sorado, S. (2009). *handbook Vipassana Meditation*. Bangkok: SMK Printing.
- Vutthikaro, S. (2008). *The Cittamātra of Yogācāra Buddhism: An Analytical Study Based on the Concept of Citta in Early Buddhism*. (Doctoral Dissertation). graduate school: Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Watters, D. (1199). *Superconsciousness A guide to meditation*. North Delhi: Motilal Banarisdass Printing.